

ГЕНЕЗИС ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ПРОТИДІЇ ЇЇ В УКРАЇНІ

Доценко О. С.

У науковій статті розглядається зародження й зростання організованої злочинності в Україні, а також ужиття адміністративно-правових заходів щодо протидії їй на різних етапах. Визначено небезпеку організованої злочинності на сучасному етапі розвитку держави та зроблено висновки щодо застосування адміністративно-правового механізму протидії їй.

Ключові слова: організована злочинність, протидія, небезпека, суб'єкти протидії.

В научной статье рассматривается возникновение и развитие организованной преступности в Украине, а также принятые административные и правовые меры для противодействия ей на разных этапах. Определена опасность организованной преступности на нынешнем этапе развития государства, сделаны выводы о применении административно-правового механизма для противодействия ей.

Ключевые слова: организованная преступность, противодействие, опасность, субъекты противодействия.

In the scientific article discusses the origin and growth of organized crime in Ukraine, as well as taking administrative and legal measures for combating it. Definitely a danger of organized crime at the present stage of development of the State and the conclusions on the application of administrative and legal mechanism for combating it.

Key words: organized crime, counteraction, danger, subjects countermeasures.

Постановка проблеми. Організована злочинність виникла в Україні ще за часів Радянського Союзу, особливо це проявлялося у виробничій сфері, де були створені й діяли організовані злочинні угруповання з розкрадання державної (соціалістичної) власності. Але протягом багатьох років тодішньою владою це не визнавалося, що суттєво стримувало висвітлення об'єктивного стану розвитку організованої злочинності й призводило до неправильного (помилкового) визначення пріоритетних напрямів боротьби із цим небезпечним явищем. Такі обставини сприяли розвитку й укоріненню організованої злочинності, яка сьогодні досягла стану, що загрожує національній безпеці України.

Стан дослідження. Уперше організована злочинність у колишньому СРСР стала предметом спеціального кримінологічного дослідження тільки на початку 1980-х років [1, с. 4; 2, с. 6]. Теоретичному вивченню організованої злочинності як соціально-правовому явищу на той час передувала оперативно-розшукова, слідча та судова практика, яка свідчила про прояв злочинного професіоналізму, відродження «злочинських законів», зв'язок «криміналу» з ділками тіньової економіки й політичними діячами, формування «національних» злочинних угруповань зі складною їх побудовою, жорсткою дисципліною, глибокою конспірацією, міжрегіональними зв'язками та широким діапазоном злочинної діяль-

ності як за територіальними ознаками, так і за видами злочинної діяльності [3, с. 89].

Незважаючи на визнання на початку 1980-х років організованої злочинності такими вченими, як Ю.М. Антонян, А.Н. Волобуєв, В.Г. Гриб, О.І. Гуров, А.І. Долгова, С.В. Дьяков, І.І. Карпець, Ю.Г. Козлов, В.В. Лунєєв, В.В. Осін, А.С. Нікіфоров, В.В. Панкратов, В.Д. Пахомов та інші, у кримінальному законодавстві це ніяк не визначалося. Злочинні дії організованих злочинних угруповань кваліфікувалися як злочини, вчинені групою осіб. Унаслідок ідеологічних концепцій «розвинутого соціалізму» в юридичній практиці дуже рідко, як виняток, особливо тяжкі розбійні напади, вчинені стійкими організованими злочинними угрупованнями з використанням зброї, кваліфікувалися як бандитизм [4, с. 35-46].

Цьому сприяла як політика тих часів, так і позиція окремих науковців, які «йшли в ногу» з офіційною політикою держави. Наприклад, Р.Р. Галіакбаров під час визначення видів злочинних організацій посилався на суттєві позитивні зміни в суспільному житті, поступальний розвиток радянської держави та зміцнення її позицій на міжнародній арені, а також на зміни в злочинності. Він наголошував, що в суспільстві повністю зникло підґрунтя для виникнення організованих злочинних угруповань. До організованих злочинних угруповань учений зараховував лише антирадянську організацію та бандитизм, які стали, на його думку, рідкісними. Тому збереження в теорії співучасті злочинного співтовариства як самостійної співучасті загалом утрачає сенс, оскільки воно фактично не зумовлене структурою сучасної групової злочинності [5, с. 126-130]. Таких думок серед науковців було чимало, що теж сприяло стримуванню досліджень у цьому напрямі і створенню механізму протидії організованій злочинності. Адже якщо в кримінальному законодавстві на той період не визначалося поняття організованої злочинності й не було передбачено кримінальної відповідальності за вчинення злочинів організованою злочинною групою, то й боротися було ні з чим.

Виклад основного матеріалу. Історія підтверджує, що всі докорінні перетворення, усі круті злами в житті суспільства завжди супроводжуються зростанням злочинності, причому в її найнебезпечніших формах [6].

Початком стрімкого зростання організованої злочинності в колишньому СРСР і в Україні як союзній республіці вважається 1985 рік. Це пов'язано з процесом соціально-політичних, економічних перетворень у суспільстві та послабленням державного й суспільного контролю, що призвело до поширення корисливо-господарських злочинів, розкрадання державної та суспільної власності в значних та особливо значних розмірах, посадових зловживань і хабарництва. Крім того, у цей період розпочався кооперативний рух – створення приватних підприємств і зайняття підприємницькою діяльністю, що також часто пов'язано було зі стрімким збагаченням окремих категорій громадян. Збільшення

прибутків у населення, в т. ч. й незаконних, стимулювало процес розвитку організованої злочинності.

Перші спроби налагодження системи реагування на прояви організованої злочинності в 1985 році зводилися до необхідності централізованого контролю за виявленням злочинних груп, їх обліку та оперативної перевірки. Такий контроль покладався на Головне управління карного розшуку МВС СРСР, а в управліннях і відділах карного розшуку МВС союзних республік, ГУВС, УВС – на створенні спеціалізованих підрозділів (6-ті відділи), які входили в структуру карного розшуку.

На той час ще не було реальної оцінки й уявлення про масштаби та наслідки організованої злочинності, не прийнято було показувати глибину корумпованості державних структур. За терміном «прояви організованої злочинності» ховалася тенденція обмежити проблему загальною злочинністю по лінії карного розшуку, у зв'язку з чим у нормативних актах були переглянуті лише заходи, розраховані на цю службу [7].

До кінця 1989 року досить чітко проявилися особливості організованої злочинності, вертикальні та горизонтальні зв'язки її структур, система її «активної оборони», заснована на корупції в державному апараті й лавиноподібному вторгненні в економіку, стала очевидно необхідність створення спеціалізованих підрозділів щодо боротьби з організованою злочинністю, і вони були створені у вигляді самостійного 6-го управління МВС СРСР. У МВС України теж було створено самостійне 6-е управління, в ГУВС, УВС областей – відділи.

Подальший розвиток протидії організованій злочинності, безсумнівно, пов'язаний із розпадом СРСР і набуттям Україною незалежності.

Виходячи з підвищеної небезпеки та активного розвитку організованої злочинності, необхідності стрімкого нарощування сил, які можуть їй протистояти, у 1991 році спеціальні підрозділи МВС України щодо боротьби з організованою злочинністю докорінно були реорганізовані в штатному і структурному планах. У структурі МВС України було створено Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю (ГУБОЗ) та його самостійні управління, відділи, відділення в областях, містах, на транспортних (залізничних) магістралях, міжрайонні відділи (відділення).

Водночас практика тих часів продиктувала необхідність нових підходів до протидії організованій злочинності, особливо правових. Одним із перших законодавчих актів такого роду є прийнятий у червні 1993 року Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Цим Законом уперше визначено мету боротьби з організованою злочинністю; систему органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю; основні напрями боротьби з організованою злочинністю; міжнародне співробітництво; компетенцію й повноваження державних органів щодо боротьби з організованою злочинністю; заходи щодо забезпечення боротьби з організованою злочинністю; взаємодію спеціальних підрозділів щодо боротьби з організованою злочинністю й інших державних органів; інформаційне, фінансове, матеріально-технічне та науково-дослідне забезпечення боротьби з організованою злочинністю; гарантії прав громадян і юридичних осіб під час здійснення заходів боротьби з організованою злочинністю; контроль і нагляд за виконанням законів у сфері боротьби з організованою злочинністю [8].

Основними суб'єктами протидії організованій злочинності було визначено спеціальні підрозділи МВС України щодо боротьби з організованою злочинністю (далі – спеціальні підрозділи БОЗ) і спеціальні підрозділи СБУ щодо боротьби з організованою злочинністю та корупцією.

За період 1991-2015 роки спеціальні підрозділи БОЗ в організаційному, структурному й матеріально-технічному аспектах постійно розвивалися, що давало можливість: а) збільшення питомої ваги їхньої роботи не тільки в протидії організованій злочинності, а й у загальному обсязі боротьби зі злочинністю, особливо у сфері економіки; б) здійснити активізацію впровадження в діяльність спеціальних підрозділів БОЗ досягнень науки і практики; в) забезпечити розширення системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації персоналу; г) налагодити взаємодію з іншими суб'єктами протидії організованій злочинності та міжнародні зв'язки. Але, на жаль, у 2015 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ» від 12 лютого 2015 року № 193-VIII спеціальні підрозділи МВС України щодо боротьби з організованою злочинністю було ліквідовано [9]. Із тих пір в Україні взагалі про проблеми протидії організованій злочинності не йшлося, усі захопилися протидією корупції. При цьому ніхто не бере до уваги, що корупція тісно пов'язана з організованою злочинністю і є її складником. Сьогодні діють досить добре озброєні, оснащені сучасною технікою, організовані, законспіровані злочинні угруповання. За участі організованих злочинних угруповань (організацій) нині вкрай загострилися багато соціальних питань. Держава внаслідок цих причин починає втрачати здатність ефективно і вчасно виконувати свої основні функції в галузі економіки, у соціальній і політичній сферах. Організована злочинність, охоплюючи кредитно-банківську сферу, сферу приватизації, нерухомості, паливо-енергетичний комплекс, гірничодобувну та металургійну галузі, зовнішньоекономічну діяльність, використовуючи відкриті й таємні методи, виходить за межі національних кордонів [10].

Негативні процеси в суспільстві, кризові явища в економіці, безробіття, безвізовий в'їзд на територію України, «прозорі кордони» сприяли перетворенню України на величезний плацдарм нелегальної міграції з країн Сходу до Західної Європи. Міграційні процеси швидко опиняються під контролем організованої злочинності, яка набуває ознак транснаціональної. На цьому тлі великого поширення набуває діяльність транснаціональної злочинності, пов'язаної з використанням території України як масштабного полігону і транзитного шляху для незаконного обігу наркотичних засобів [10].

Останніми роками предметом злочинних оборудок організованої злочинності стають не тільки стрілецька зброя, а й ракетні комплекси, орендована земля, об'єкти нерухомості й інше військово майно [10]. Це особливо загострилось під час проведення АТО.

Організована злочинність останніми роками стала визначати характер і напрями реалізації реформ не тільки у сфері економіки, а й у системі державного будівництва і правоохоронної діяльності. Кризовий стан значною мірою спричинений зв'язком організованої злочинності з корумпованими державними чиновниками, що дає можливість перерозподіляти ресурси

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

та прибутки рентабельних підприємств і формувати напрями соціального впливу. За підрахунками фахівців, майже третину тіншового капіталу в Україні сформовано безпосередньо за сприянням посадових осіб органів влади, управління та правоохоронних органів (за окремими оцінками, загальний обсяг тіншового обігу в чотири рази перевищує бюджет нашої держави). Сьогоднішні тенденції впливу на соціально-політичну й економічну ситуацію в Україні дають підстави дійти висновку, що незабаром найбільшу небезпеку для суспільства становитимуть організовані злочинні синдикати, які становлять розгалужену систему легальних, напівлегальних і нелегальних бізнесових структур, що діють у найрізноманітніших сферах економіки, мають відповідні інформаційно-розвідувальні та силові структури, систему прикриття в органах влади й засобах масової інформації, вербувальну базу серед маргінальних верств населення (незайнятої молоді, національних меншин, які відчують утиск, військових, звільнених з армії, тощо). Тому подальше поширення впливу організованої злочинності в економіці на сфері суспільного життя найближчими роками може призвести до таких найнебезпечніших наслідків, як суттєве ускладнення процесу проведення економічних і соціальних реформ; політична дестабілізація; перетворення України на кримінально-кланову державу; кооперування з транснаціональними злочинними угрупованнями інших країн [11].

Усе більших обертів організована злочинність набуває в кредитно-банківській сфері, зокрема під час розкриття механізму переведення безготівкових грошових коштів у готівку, і чинне законодавство не дає змоги ефективно припиняти цей вид злочину. Закон України «Про банки і банківську діяльність» є малоєфективним і викликає чимало труднощів у протидії організованій злочинності, що й зумовлює безкарні дії злочинних структур [12].

Організована злочинність призводить не просто до корупції в органах публічної влади, а до переродження інститутів влади, які перестають працювати на державу й суспільство, підмінюючи це власними інтересами. Злочинні організації проникають до органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних та інших державних органів, в результаті чого відбувається підміна нормальних суспільних відносин відносинами кримінального характеру, і, врешті-решт, населення втрачає контроль за процесами, що відбуваються у сфері економіки й політики, а влада переходить до рук злочинних організацій, кланів тощо. На жаль, Україна за увесь період незалежності не змогла позбутись цих негативних явищ. І сьогодні організована злочинність в Україні уже загрожує національній безпеці. Тому невідповідно у Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України від 14 березня 2016 року серед найбільш актуальних у середньостроковій перспективі загроз названо й поширення транскордонної організованої злочинності [13].

Водночас реформаційні процеси в системі МВС призвели до зниження рівня протидії організованій злочинності. Сьогодні протидія організованій злочинності в основному покладається на Департамент карного розшуку, в якому функціонує управління по боротьбі з ор-

ганізованою злочинністю, Департамент кіберполіції, Департамент протидії наркозлочинності й Департамент захисту економіки. Очевидно, що співробітники перелічених підрозділів із цим завданням не зможуть справитися. Як бачимо, ці підрозділи є різними, які виконують різні, свої специфічні завдання, а протидія організованій злочинності для них має побічний характер. Отже, протидію організованій злочинності знову звели тільки до злочинів в основному по лінії карного розшуку, тобто загальнокримінальної злочинності, що мало місце в 1985–1989 роках.

Сьогоднішні рішення керівництва Національної поліції підтверджують наші висновки, що у 2015 році прийнято помилкове рішення – ліквідацію спеціальних підрозділів БОЗ. Тому в лютому 2018 року ухвалено рішення про створення Департаменту стратегічних розробок та аналізу, який займатиметься протидією суспільно небезпечним організованим групам і злочинним організаціям, зокрема кримінальним авторитетам, які мають вплив на суспільно важливі сфери життя [14]. Але, на жаль, багато чого повернути вже неможливо – досвідчених працівників, масиви оперативної інформації, негласний апарат і багато іншого. Крім того, враховуючи, що до цього підрозділу набираються в основному працівники карного розшуку, то й напрям їхньої діяльності стає вже зрозумілим, і є побоювання, що вся протидія організованій злочинності зведеться знову до загальнокримінальної злочинності. Тому варто погодитись із думкою, що злочинність влади, багатства й інтелекту, тобто інституціональна організована й корупційна злочинність, практично недоторканна: «Система кримінальної юстиції спрямована, головним чином, на бідні, слабоадаптовані, алкоголізовані, деградовані й маргінальні прошарки населення, які вчиняють традиційні кримінальні діяння» [15]. Водночас ми бачимо, що, за даними фахівців Всесвітнього економічного форуму, вплив організованої злочинності на бізнес в Україні є одним із найвищих. Україна посіла 113 місце серед 137 країн світу [16].

Висновки. На підставі викладеного можна резюмувати, що організована злочинність в Україні стійко розвивається і структурується, втягнувши в цей процес органи державної влади й місцевого самоврядування, правоохоронні органи, судову владу тощо. Тенденція розвитку організованої злочинності вже сьогодні загрожує національній безпеці та цілісності держави, і, якщо в найближчий період не вжити суттєвих ефективних заходів, ми можемо втратити державу. Нині за допомогою організованих злочинних формувань влада вже навіть не говорить про проблеми протидії організованій злочинності, усі переключилися начебто на боротьбу з корупцією, яка є складником організованої злочинності, але не відображає всього її спектру, безпеки й наслідків. Тому в Україні назріла необхідність у виробленні дієвих шляхів адміністративно-правового механізму протидії організованій злочинності. Необхідно створити такий механізм протидії цим негативним явищам, щоб у ньому брали участь не тільки окремі представники правоохоронних органів, яким це самим не під силу, а всі гілки державної влади, місцевого самоврядування, усі державні й недержавні органи та установи, а також населення.

Література

1. Организованная преступность / под ред. А.И. Долгой, С.В. Дьякова. Москва: Юрид. лит., 1989. 352 с.
2. Основы борьбы с организованной преступностью: монография / под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. Москва: ИНФРА-М, 1996. 400 с.
3. Грохольський В.Л. Управління діяльністю спеціальних підрозділів МВС України по боротьбі з організованою злочинністю: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 416 с.
4. Оперативно-розыскная деятельность: учебник / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шуилова. Москва: ИНФРА-М, 2002. 794 с.
5. Галиакбаров Р.Р. Групповые преступления: постоянные и переменные признаки: учебное пособие. Свердловск, 1973. 140 с.
6. Ущাপовський В. Організована злочинність як фактор дестабілізації суспільних відносин та зростання тіньової економіки. Право України. 2001. № 12. С. 72-75.
7. Грохольський В.Л. Загальні тенденції розвитку управління спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2003. № 22. С. 80-85.
8. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 35. Ст. 358 (зі змінами та доповненнями).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ: Закон України від 12.02.2015 № 193-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2015. № 21. Ст. 134.
10. Вербенський М.Г. Генеза транснаціональної організованої злочинності в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету. 2010. № 1 (47). С. 3-11.
11. Кравчук С.Й. Організована злочинність у сфері економіки України: проблеми припинення та шляхи їх вирішення. Право України. 2011. № 8. С. 301-308.
12. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5-6. Ст. 30 (зі змінами та доповненнями).
13. Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016: Указ Президента України від 16.03.2016 № 92/2016. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>.
14. У Нацполіції оголосили про набір до нового підрозділу по боротьбі з організованою злочинністю. URL: https://zaxid.net/u_natspolitsiyi_ogolosili_pro_nabir_do_novogo_pidrozdilu_po_borotbi_z_organizovanoyu_zlochinnistyu_n1448485.
15. Шостко О.Ю. Сучасний стан організованої злочинності в Україні. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1484730886.pdf>.
16. В Україні один з найвищих у світі впливів організованої злочинності на бізнес. URL: http://zik.ua/news/2017/11/26/v_ukraini_odyn_z_nayvyshchyh_u_sviti_vplyviv_organizovanoi_zlochynnosti_na_1213613.

*Доценко О. С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри управління
та роботи з персоналом
Національної академії внутрішніх справ*